

BVD-SBP

FOCUS

rapportage over internationale ontwikkelingen
feiten en achtergronden die van betekenis
kunnen zijn voor de binnenlandse veiligheid

D87/11 CO:2055165

15 juni 1987

HET VERZET IN ZUID-AFRIKA (V B) .

In dit rapport over de recente geschiedenis van het ANC staan de ontwikkelingen van 1962 tot 1970 centraal. In die jaren verdwenen de oorspronkelijke top van de organisatie binnen Zuid-Afrika en de toenmalige leiding van de gewapende arm van het verzet, "Umkhonto we Sizwe" (MK), voor een belangrijk deel achter de tralies. De rol van het ANC en de MK in Zuid-Afrika leek daarna te zijn uitgespeeld.

In dezelfde periode werd door Oliver TAMBO en anderen een buitenlandse organisatie van het ANC opgebouwd. Aan het eind van de jaren zestig werden de goede betrekkingen tussen dat ANC en het Oostblok steeds duidelijker zichtbaar. In 1969 werd het ANC, met uitzondering van het toporgaan, opengesteld voor niet-zwarten.

HET VERZET IN ZUID-AFRIKA (V B) .

MANDELA clandestien naar het buitenland .

Begin januari 1962 werd Nelson MANDELA Zuid-Afrika uitgesmokkeld om een lange reis door Afrika en naar Londen te kunnen maken. Hij ging allereerst naar Addis Abeba waar hij samen met Oliver TAMBO deelnam aan een door de toenmalige Ethiopische keizer HAILE SELASSIE georganiseerde "Pan-African Freedom Conference". In zijn toespraak tot die vergadering noemde MANDELA Zuid-Afrika "een land dat nu geregeerd wordt door het geweer". En vervolgens stelde hij: "Alle gelegenheden voor vreedzame agitatie en strijd zijn voor ons afgesneden. Afrikanen hebben zelfs niet meer het recht vreedzaam thuis te blijven, als protest tegen de onderdrukkende politiek van de regering. Gedurende de staking in mei 1961 ging de politie van huis tot huis om Afrikanen af te ranselen en hem te dwingen weer naar hun werk te gaan Er ontwikkelt zich nu een hoogst ernstige crisis."*

Vervolgens bezocht MANDELA, vaak in gezelschap van TAMBO, een aantal staten in het noorden en westen van Afrika. Hij trof daar regelingen voor de militaire opleiding van rekruten en voor beurzen voor studenten die later kaderfuncties zouden moeten gaan vervullen in het nieuwe Zuid-Afrika.

Daarna reisden MANDELA en TAMBO naar Londen, onder andere voor ontmoetingen met de leiders van de toen in de oppositie zijnde "Labour Party" en "Liberal Party".

Eind juni arriveerde MANDELA in Algerije waar hij op uitnodiging van de toenmalige opperbevelhebber BOUMEDIENNE troepen van het Nationale Bevrijdingsleger inspecteerde. Ook volgde hij daar een korte cursus in het omgaan met wapens en explosieven.**

Na nog een kort bezoek aan Oost-Afrika werd MANDELA vervolgens weer de grens met Zuid-Afrika overgesmokkeld. Na zijn terugkeer bracht hij bij ANC-voorzitter Albert LUTHULI verslag uit van zijn reis. Deze uitte bij die gelegenheid scherpe kritiek op het, in 1961 door een kleine groep ANC-ers rond MANDELA genomen, besluit om de militaire MK-organisatie op te richten teneinde tot beperkte vormen van geweld over te gaan. LUTHULI gaf met name lucht aan zijn ergernis dat er noch met hem noch met de basis overleg had plaatsgevonden.***

MANDELA gearresteerd en veroordeeld .

Op 5 augustus 1962, enkele dagen na zijn terugkeer in Zuid-Afrika, werd MANDELA gearresteerd. Hij werd beschuldigd van het organiseren van de proteststaking eind mei 1961 en van het reizen naar het buitenland zonder geldige reispapieren. Het proces, dat van 22 oktober tot 7 november duurde, liep uit op een veroordeling tot 5 jaar dwangarbeid.

*Vgl. Mary BENSON, "Nelson MANDELA" (Amsterdam, 1986), blz. 109. Zie voor de staking in mei 1961 Focus D87/10 d.d. 27-4-1987, blz. 4/5.

**Vgl. BENSON, blz. 110. De inmiddels overleden Mozambikaanse verzetsleider en latere president Samora MACHEL ontving in 1962/1963 eveneens een militaire opleiding in het op 3 juli 1962 officieel onafhankelijk geworden Algerije; vgl. Janny GROEN, "Samenleven onder Apartheid" (Utrecht, 1987), blz. 27.

***Vgl. BENSON, blz. 113.

Pikant was het dat de door de verdediging als getuige opgeroepen particulier secretaris van de toenmalige premier VERWOERD moest toegeven dat zijn chef op geen enkele wijze had gereageerd op twee brieven die MANDELA als secretaris van de "National Action Council" in de loop van 1961 aan de regering had gestuurd. MANDELA wees er in zijn verdediging op dat een dergelijke minachting het de zwarten onmogelijk had gemaakt alleen geweldloos te blijven protesteren.*

Het Rivonia-proces .

Op 11 juli 1963 deed de politie een inval in de boerderij Lilliesleaf bij het in de omgeving van Johannesburg gelegen dorp Rivonia. Deze boerderij was, naar later bleek, in oktober 1961 door de MK gehuurd. Eind 1961 had MANDELA er enige tijd ondergedoken gezeten. Voorts was het onderkomen gebruikt voor overleg tussen MK-leiders en hun ANC-adviseurs.

De politie arresteerde in de boerderij zes blanken, vijf zwarten en een Indiër allen ANC-leiders of vooraanstaande communisten. Voorts werd een grote hoeveelheid dokumenten betreffende de "Umkhonto" aangetroffen, waaruit onder meer duidelijk bleek dat MANDELA volop betrokken was geweest bij MK-activiteiten. Van de gearresteerde blanken wisten er drie reeds vrij snel uit het politiebureau te ontsnappen, terwijl een vierde al spoedig bij gebrek aan bewijs moest worden vrijgelaten.

De acht resterende arrestanten - waaronder Walter SISULU, Govan MBEKI en Dennis GOLDBERG - plus MANDELA verschenen op 9 oktober 1963 in Pretoria voor hun rechters in wat het Rivonia-proces genoemd zou gaan worden. Volgens de aanklacht werd het negental beschuldigd van:**

- Het werven van personen voor opleidingen in sabotage-technieken en guerilla-methoden om een gewelddadige revolutie te ontketenen;
- Het deelnemen aan een samenzwering gericht op het verlenen van hulp aan militaire eenheden, wanneer die Zuid-Afrika vanuit het buitenland zou binnendringen, waardoor het communisme werd begunstigd;
- Het vragen en aanvaarden van voor de eerdergenoemde doeleinden bestemde gelden uit o.a. Algerije, Ethiopië, Liberia, Nigeria en Tunesië;
- Het plegen van bijna tweehonderd sabotagedaden.

Omdat de verdachten er een politiek proces van wilden maken, gaven zij toe betrokken te zijn geweest bij politieke activiteiten die waren gericht op het ten val brengen van de regering. Ook erkenden zij op de hoogte te zijn geweest of zelfs te hebben deelgenomen aan voorbereidingen voor militaire en paramilitaire activiteiten zoals sabotage-daden, zij het in veel minder gevallen dan de aanklager stelde.*** MBEKI en twee andere verdachten gaven zelfs toe reeds lang lid te zijn van de CP.****

MANDELA's verdediging

In zijn grote verdedigingsrede ging MANDELA op een aantal essentiële kwesties in. Zo betoogde hij: "De leiders van het ANC hadden er bij het volk steeds op aangedrongen geen geweld te gebruiken en het met vreedzame middelen te proberen. Toen enigen van ons deze kwestie bespraken in juni 1961 konden wij niet ontkennen dat ons beleid tot vorming van een niet-raciale staat door

*Vgl. BENSON, blz. 120/1.

**Vgl. BENSON, blz. 134/5.

***Vgl. BENSON, blz. 136.

****Vgl. BENSON, blz. 155.

geweldloosheid tot niets had geleid, en dat onze achterban het vertrouwen in dat beleid begon te verliezen en verontrustende ideeën omtrent terrorisme ontwikkelde".* Om ongelimiteerd geweld en uiteindelijk een verwoestende burgeroorlog te voorkomen hadden MANDELA en enkele anderen toen besloten de "Umkhonto" op te richten.

Ook reageerde MANDELA op het regeringsstandpunt dat de doelstellingen van het ANC en van de SACP identiek waren. "Het ideologische credo van het ANC is, en is ook steeds geweest, het credo van het Afrikaanse nationalisme. Dat is niet het Afrikaanse nationalisme zoals tot uitdrukking komt in de slogan: "Drijf de blanken de zee in". Het Afrikaans nationalisme waarvoor het ANC pleit is de gedachte van vrijheid en tevredenheid voor het Afrikaanse volk in zijn eigen land. Het belangrijkste politieke document dat ooit door het ANC is aanvaard is het "Freedom Charter". Dat is zeer bepaald geen blauwdruk voor een socialistische staat. Het roept op tot herverdeling en niet tot nationalisatie van het land, het voorziet in de nationalisatie van mijnen, banken en monopolie-industrieën, omdat grote monopolies eigendom zijn van slechts een ras, en zonder zo'n nationalisatie zou de racistische onderdrukking voortduren ondanks de uitbreiding van politieke macht..... Het ANC heeft in geen enkele fase van zijn geschiedenis gepleit voor een revolutionaire verandering van de economische structuur van het land, noch ook heeft het, voorzover ik mij kan herinneren, ooit de kapitalistische maatschappijvorm veroordeeld. Wat de CP betreft ..., zij strijdt voor de instelling van een staat die gebaseerd is op de beginselen van het marxisme Zij beschouwt het "Freedom Charter" als begin, niet als einde, van haar program Het belangrijkste doel van het ANC was en is dat de Afrikanen een worden en volledige burgerrechten verkrijgen. Het belangrijkste doel van de CP daarentegen is de kapitalisten te elimineren en hen te vervangen door een arbeidersregering. De CP heeft getracht de nadruk te leggen op klasseverschillen, terwijl het ANC streeft naar harmonie tussen de klassen. Dat is een hoogst belangrijk verschil".** En over de samenwerking tussen het ANC en de CP zei MANDELA:

"Het is inderdaad waar dat er vaak hechte samenwerking is geweest tussen het ANC en de CP. Samenwerking bewijst echter slechts dat er een gemeenschappelijk doel was en niet dat alle belangen gemeenschappelijk waren Een voorbeeld van een dergelijke samenwerking kan worden aangetroffen in de "Umkhonto". Kort nadat de MK was opgericht deelden enkele leden mij mee dat de CP de "Umkhonto" zou steunen, en dat is ook gebeurd".***

Interessant was het dat MANDELA op een gegeven moment betoogde:

"Uit mijn kennisname van marxistische literatuur en uit gesprekken met marxisten heb ik echter geconcludeerd dat communisten het parlementaire stelsel van het Westen als ondemocratisch en reaktionair beschouwen. In tegenstelling tot deze lieden ben ik een bewonderaar van dit stelsel".**** Ook besteedde MANDELA aandacht aan het veel gehoorde argument van de regering dat de niet-blanken in Zuid-Afrika economisch beter af waren dan de zwarten elders in Afrika. Volgens hem was deze opmerking in het geheel niet terzake omdat de klacht van de zijnen was dat zij arm waren in vergelijking met hun blanke landgenoten.

*vgl. BENSON, blz. 144.

**vgl. BENSON, blz. 146/7.

***vgl. BENSON, blz. 147/8.

****vgl. BENSON, blz. 150.

Het vonnis .

Op 11 juni 1964 deed de president van de rechtbank uitspraak. MANDELA werd aangemerkt als de drijvende kracht achter de "Umkhonto", een organisatie die volgens de rechters was opgericht om sabotage-daden uit te voeren. Aanvaard werd de bewering van de verdediging dat de MK-leiders instructie hadden gegeven "dat men voorzichtig te werk moest gaan, opdat niemand gewond of gedood werd". Daaraan werd evenwel door de rechtbank toegevoegd dat de verdachten hadden moeten bedenken dat de saboteurs "waarschijnlijk niet in de hand gehouden konden worden". De rechters spraken voorts uit dat de op de boerderij bij Rivonia gevonden plannen voor een guerilla-strijd (nog) niet waren aanvaard door de MK-leiding. De rechtbank gaf tenslotte aan er niet van overtuigd te zijn dat "de motieven van de verdachten zo altruïstisch waren als zij wilden doen geloven. Mensen die een revolutie organiseren maken zich meestal meester van de regering".*

Met uitzondering van de blanke communist Lionel BERNSTEIN werden de verdachten schuldig bevonden op alle punten uit de aanklacht. BERNSTEIN, die werd vrijgesproken, werd onmiddellijk weer gearresteerd wegens een oude overtreding.

Een dag later kregen de overgebleven zeven verdachten het uiteindelijke vonnis te horen. "Het misdrijf waarvoor de verdachten zijn veroordeeld is in wezen hoogverraad. De staat heeft besloten het misdrijf niet zo te noemen. Met het oog daarop en na zeer ernstig beraad heeft de rechtbank besloten niet de allerzwaarste straf (lees: de doodstraf) op te leggen. Gezien onze verplichtingen is dat de enige clementie die betoond kan worden. De straf voor alle verdachten zal levenslange gevangenschap zijn".** Het vonnis viel in die zin mee dat velen, ook de verdachten en hun advocaten, op de doodstraf hadden gerekend.

Overigens mag het opmerkelijk genoemd worden dat generaal Van den BERGH, die in 1962 verantwoordelijk was voor de arrestatie van MANDELA, in 1980 van mening bleek te zijn dat MANDELA nooit communist was geweest, maar alleen een zwarte nationalist die het welzijn van zijn volk nastreefde. Van den BERGH trok op dit punt een parallel met de Boeren, die volgens hem op dezelfde wijze nationalist waren geweest in hun strijd tegen de Engelsen.*** Inmiddels steunt Van den BERGH zelfs de in Zuid-Afrika gevoerde "Release Mandela Campaign"****

Kleurlingen tegen ANC-koers .

In maart 1966 werd het duidelijk dat het met het ANC in de "Congres Alliance" samenwerkende "Coloured People's Congress" (CPC) het niet eens was met de steeds verdergaande samenwerking tussen het ANC en de SACP. Het CPC maakte toen namelijk in een in Londen uitgegeven verklaring bekend dat het zichzelf ophief. De leden werden opgewekt toe te treden tot het PAC. CPC-voorzitter Barney DESAI gaf wat dit betreft het voorbeeld, waarbij wel moet worden aangetekend dat deze stap hem gemakkelijker werd gemaakt omdat hij onmiddellijk zitting kreeg in de PAC-leiding.*****

*Vgl. BENSON, blz. 156.

**Vgl. BENSON, blz. 158.

***Vgl. Winnie MANDELA m.m.v. Anne BENJAMIN, " Een stuk van mijn ziel" (Amsterdam, 1987 - 14), blz. 85.

****Vgl. MANDELA/BENJAMIN, blz. 177.

*****Vgl. Richard GIBSON, "African Liberation Movements" (Oxford University Press, 1972), blz. 97.

Het ANC reageerde op deze ontwikkeling met de benoeming van de voormalige CPC-secretaris Reg SEPTEMBER, overigens een communist, tot "medewerker voor kleurlingenzaken" op het kantoor van de organisatie in Londen.* Overigens gingen er in die tijd hardnekkige geruchten dat ook Oliver TAMBO weinig gelukkig was met de toenemende banden met de SACP en met de confrontatie met het PAC, omdat hij zichzelf veeleer als een Afrikaanse nationalist dan als een communist beschouwde.**

Samenwerking met andere bevrijdingsbewegingen .

Het succesvolle opsporingswerk van het Zuidafrikaanse veiligheidsapparaat leidde er in de loop van de jaren zestig toe dat het ANC zijn activiteiten vanuit het buitenland, met name Tanzania en Zambia, moest gaan organiseren, zonder nog langer te beschikken over bases in Zuid-Afrika zelf. Omdat dit land van de reeds onafhankelijk geworden Afrikaanse landen werd gescheiden door de Portugese koloniën Angola en Mozambique en door het onder blank bewind staande Rhodesië, was het voor het ANC zelfs in feite onmogelijk om het moederland te bereiken.

In 1967 besloot het ANC de impasse te doorbreken door steun te gaan geven aan de bevrijdingsstrijd in Rhodesië. Tijdens een persconferentie in de Zambiaanse hoofdstad Lusaka in augustus maakte Oliver TAMBO bekend dat zijn organisatie aan de zijde van de ZAPU zou gaan deelnemen aan de strijd in het latere Zimbabwe.***

Vervolgens kwam begin 1969 de zogenoemde "Khartoum-alliance" tot stand van ANC, ZAPU, SWAPO (Namibië), Frelimo (Mozambique), MPLA (Angola) en PAIGC (Guinea-Bissau). Tijdens een toen in de Soedanese hoofdstad door de "World Peace Council" (WPC) en de "Afro-Asian Peoples Solidarity Organization" (AAPSO) belegde "Conference in Support of the Peoples of the Portugese Colonies and Southern Africa" werden deze organisaties exclusief erkend als "authentieke" bevrijdingsbewegingen.**** Dit resulteerde er overigens niet alleen in dat deze groepen nauwer gingen samenwerken, maar ook dat hun relaties met het Oostblok en met de internationale communistische mantelorganisaties werden aangehaald. Andere bevrijdingsbewegingen uit de betreffende gebieden konden niet langer rekenen op steun of zelfs maar sympathie uit de op Moskou georiënteerde communistische wereld. De opzet om het "African Liberation Committee" van de "Organisatie voor Afrikaanse Eenheid" (OAE) op deze lijn te krijgen, slaagde evenwel niet.

De ANC-conferentie in Morogoro

Eind april 1969 kwam het ANC in congres bijeen in Morogoro, een stad ten westen van de Tanzaniaanse hoofdstad Dar-es-Salaam. Het was een belangrijke conferentie, onder andere omdat niet-zwarten als de Aziaat Yusuf DADOO, de kleurling Reg SEPTEMBER en de blanke Joe SLOVO, alle drie overigens

*Vgl. GIBSON, blz. 98.

**Vgl. GIBSON, blz. 60.

***Vgl. GIBSON, blz. 67. De ZAPU van Joshua NKOMO was de op Moskou georiënteerde zwarte bevrijdingsbeweging, die fel concurreerde met de door Robert MUGABE geleide ZANU.

****Vgl. over deze conferentie de bijdrage van Ben HAAGMAN e.a. in "Om de bevrijding van Zuid-Afrika" (Wiardi Beckmann Stichting, 1980), blz. 76 (waar de conferentie overigens ten onrechte in 1967 wordt geplaatst) en GIBSON, blz. 66, 74, 138.

communisten, voor het eerst aanwezig mochten zijn. De vergadering nam het historische besluit het ANC open te stellen voor niet-zwarten* , zij het dat dezen nog geen lid konden worden van het hoofdbestuur, het "National Executive Committee" (afgekort NEC/ANC). Het congres koos TAMBO tot voorzitter van het ANC en stelde voorts een nieuw negen-koppig hoofdbestuur samen, waarin de SACP ruim was vertegenwoordigd.** Ook werd er een "Revolutionary Council" gevormd, waarin wel plaats was voor niet-zwarten.***

In de congresresolutie werd de internationale positie van het ANC duidelijk gemarkeerd. Daarin viel namelijk te lezen: "De pijlers van de anti-imperialistische beweging worden gevormd door de USSR en de andere socialistische landen in samenwerking met de progressieve staten in Afrika, Azië en Latijns Amerika, de revolutionaire bevrijdingsbewegingen in landen, die nog steeds worden overheerst door koloniale machten of blanke minderheidsregiems, en de democratische krachten binnen de imperialistische landen zelf".**** In de slotverklaring werd voorts gezegd dat aan de steun van de Volksrepubliek China een einde was gekomen, "niet door een fout van ons". Voorts werd het "African Liberation Committee" van de OAE verweten dat het ook hulp gaf aan het PAC.

De keus voor Moskou kwam na de Khartoum-conferentie natuurlijk niet onverwacht. Bovendien hadden de ANC-vertegenwoordigers consequent partij gekozen voor de USSR toen in de loop van de jaren zestig op AAPSO-bijeenkomsten het Sino-Sovjet conflict een rol was gaan spelen.*****

Nieuwe onvrede

De samenwerking met de SACP leidde in de eerste helft van de jaren zeventig opnieuw tot gevoelens van onvrede onder leden van het ANC. Ook verzet tegen de toelating van niet-zwarte leden speelde hierbij een rol. Dit leidde er in 1975 uiteindelijk toe dat acht functionarissen de organisatie verlieten en een nieuwe groep vormden, het "New ANC". Zij hoopten in de toekomst samen te kunnen gaan met het PAC.***** Of dit voornemen ook is gerealiseerd, is dezerzijds niet bekend.

Jaren later verklaarde Winnie MANDELA, de vrouw van Nelson MANDELA, in verband met de kritiek op de samenwerking met de blanken van het "Congress of Democrats" (COD), dat het ANC die mensen juist nodig had omdat zij geld hadden, internationaal financiële middelen konden inzamelen en bepaalde instellingen gewoon veel gemakkelijker konden benaderen. De stelling dat het COD het ANC overheerste kon zij alleen maar betitelen als "louter

*Volgens HAAGMAN e.a., blz. 78, had het ANC nog in 1966 de richtlijn bevestigd dat niet-zwarten geen lid van de organisatie konden worden.

**GIBSON, blz. 73, noemt de negen. Onder hen waren vijf communisten, namelijk John B. MARKS, Moses MABHIDA, Joe MATTHEWS, Moses KOTANE en Mzwai PILISO.

***In deze raad kregen onder andere de niet-zwarte communisten DADOO, SEPTEMBER en SLOVO zitting (vgl. GIBSON, blz. 73).

****Vgl. GIBSON, blz. 74, met een beroep op het SACP-orgaan "African Communist", nr. 38.

*****Vgl. GIBSON, blz. 75 en 128/9. Het was zelfs op initiatief van het ANC geweest dat in februari 1967 werd besloten om het later dat jaar te houden volkerencongres van de AAPSO alsnog niet in Beijing te laten plaatsvinden.

*****"The Economist" d.d. 10-4-1976 en "De Volkskrant" d.d. 10-8-1982.

kwaadwilligheid". Volgens haar telde alleen het vastbesloten verzet tegen het apartheidssysteem, dat ook het COD kenmerkte, en zeker niet de huidskleur.*

*MANDELA/BENJAMIN, blz. 178.